

Gunilla Byrman og Peter Ström

Djävulen sitter i detaljerna. Om citattecken-
bruk i texter hos polisen och socialtjänsten

The devil is in the details. On the use of
quotation marks by the police and the social
services

Tidsskriftet Sakprosa

Bind 11, Nummer 5

© 2019

10.5617/sakprosa.6462

Sammandrag

I studien undersöks citatteckenbruk i polisens förundersökningar och socialtjänstens barnavårdsutredningar. Syftet är att belysa citatteckens funktion och möjliga tolkningar av texterna till följd av citatteckenbruket. Utgångspunkten för studien är att citattecken är en betydelseskapande resurs och att bruket spelar roll för texters funktionalitet i de verksamheter som texterna ingår i. Ett annat syfte är att bidra till terminologiutveckling inom forskningsfältet. Materialet består av 20 utredningstexter. En relevant del i dessa texter är återgivning av information som inhämtats vid samtal och intervjuer, och texterna representerar därmed en diskurs som rör sig i gränslandet mellan talat och skrivet språk. Studiens resultat tolkas med hjälp av begrepp som intertextualitet och rekontextualisering. Av analyserna framgår att citatteckens primära funktion kan kopplas till en återberättande aktivitet, men i framför allt barnavårdsutredningarna är användningen av citattecken heterogen, och den typografiska resursens mer precisa funktioner framstår som oklara. Ett annat resultat är att 50 procent av allt citatteckenbruk i texterna är okonventionellt och finns inte beskrivet i skrivhandledningar. Genom resultatet aktualiseras behovet av en begreppsapparat som på ett adekvat sätt kan användas för att förstå och beskriva citattecken som en betydelseskapande resurs. Citattecken studeras främst i den litterära stilistiken, men denna studie visar att citattecken som textuell och betydelseskapande resurs även är ett relevant forskningsområde inom sakprosainriktad forskning.

Abstract

The study examines the use of quotation marks in investigations by the police and the social services' child care. The purpose is to illustrate the function of the quotation marks and possible interpretations of the texts in the light of the quotation marks. The starting point for the study is that quotation marks are a

meaning-making resource, and that their usage plays a role in the functionality of texts in the contexts where they are used. Another purpose is to contribute to terminology development within the research field. The material consists of 20 investigative texts. A relevant purpose of these texts is to convey information obtained during conversations and interviews, and the texts thus represent a discourse that exists in the borderland between spoken and written language. The results of the study are interpreted with the help of concepts such as intertextuality and recontextualization. The analyses show that the primary function of quotation marks can be linked to the activity of retelling, but in the child care investigations in particular, the use of quotation marks is heterogeneous, and the more precise functions of this typographical resource appear to be unclear. Another finding is that 50 percent of all quotation marks in the texts are unconventional and are not described in writing guidelines. This finding highlights the need for a conceptual apparatus which is appropriate for understanding and describing quotation marks as a meaning-making resource. Quotation marks are studied primarily in literary stylistics, but this study shows that quotation marks as a textual and meaning-making resource are also a relevant topic in research on non-fiction prose.

Nyckelord: citattecken; myndighetstext; förundersökning; barnvårdsutredning; diskurspresentationstyper; intertextualitet; rekontextualisering; sakprosa

Keywords: quotation marks; official text; police investigation; child welfare investigation; discourse presentation types; intertextuality; recontextualization; non-fiction prose

Om författarna:

Gunilla Byrman är FD och professor i svenska språket vid Institutionen för svenska språket, Linnéuniversitetet, Växjö. Hennes forskningsfält är text- och diskursanalys, genusanalys, professions skrivande och rättslingvistisk. Hon har gjort en genusanalytisk studie för det svenska domstolsverket *Kvinnor och män i domar: En forskningsrapport om språkliga genuskonstruktioner i domar om brottmål, vårdnadsmål och LVU-mål*. Dessutom driver hon externa forskningsprojekt för konstruktion av digitala dialogstöd för svensk mödrahälsovård.

Peter Ström är FD och universitetslektor i svenska språket vid Institutionen för språkstudier, Umeå universitet. Hans forskningsfält är skriftligt språkbruk och textanvändning i olika kontexter, såsom yrkesliv och utbildning. Han disputerade 2017 vid Linnéuniversitetet i Växjö på avhandlingen *Utredning inleds: Språk, genredrag och ansvar i barnavårdsutredningar*, som är en genreanalytisk och maktkritiskt undersökning.

Djävulen sitter i detaljerna. Om citatteckenbruk i texter hos polisen och socialtjänsten

Agnes ”fick inte luft.” Vidare så har Agnes berättat, att André tog ”strypgrepp” på henne och att hon då tappade sonen i golvet flera gånger. André hade också knuffat Agnes. På fråga vad Agneta känner till om Andrés alkoholvanor så säger hon att han tycks dricka ”så fort det finns en möjlighet.” Enligt Agneta så har inte André slagit Agnes på det här viset tidigare, slagit henne så att hon måste fly. Agneta har hört att André har slagit Agnes tidigare. Bråket gällde då ”en smörklick”. (Fup 4)

1 Introduktion och syfte

Texten ovan är ett utdrag ur ett vittnesförhör i en förundersökning, och utdraget ingår som en del av dokumentationen i en polisutredning av ett misstänkt fall av misshandel och olaga hot. Skribenten har valt att sätta ut citattecken omkring fyra sekvenser i texten. Det kan tolkas som att skribenten använder citattecken som en betydelseskapande resurs i sin skriftliga kommunikation, men för läsaren blir det inte tydligt vilken funktion citattecknen har i texten. Detta väckte vår nyfikenhet, och i denna artikel undersöker vi därför citatteckenbruk i myndighetstexter, närmare bestämt i utredningar hos polisen och socialtjänsten i Sverige.

Vid myndigheter i Sverige skrivs utredningar av olika slag, och skrivande av utredningstexter ingår som centrala delar av polisens och socialsekreterares dagliga arbetsuppgifter. Ett generellt syfte med utredningar är att undersöka och bringa klarhet i ett förhållande eller en händelse. Att utreda innebär att information inhämtas, analyseras och sammanställs i en utredningstext. Information som inhämtas kan komma från både skriftliga och muntliga källor, till exempel personer med anknytning till det förhållande som ska

utredas. Produktionen av utredningstexter förutsätter kunskaper om hur texter, som i stor utsträckning bygger på andra texter, konstrueras så att de blir funktionella i de verksamheter där de används. Att skriva funktionella utredningar kräver att skribenten möter textuella krav i verksamheten, inte minst att representativt kunna redovisa händelser, handlingar och åsikter med utgångspunkt i uppgiftslämnarens utsagor och andra källor. Kraven som ställs på myndighetsdokument är dels explicit formulerade i specifika lagar och förordningar, dels uttalade i praxis inom professionerna. Skrivandet av både barnavårdsutredningar och förundersökningar kan beskrivas som processer av textreproduktion, där poliser och socialsekreterare använder muntliga och skriftliga texter för att skapa nya texter, och frågan om hur rekontextualisering av personers utsagor konstrueras i nya texter är ett angeläget studieobjekt i myndighetsutövande texter – inte minst med tanke på de komplexa processer och svåröverblickbara konsekvenser för betydelse och tolkning som rekontextualisering kan ha. Vidare tvingas dessa skribenter, i likhet med andra, till olika val i skrivprocessen – både lexikogrammatiska val och informationsurval, men till skillnad från många andra skribenter måste utredare förena externa källors språkbruk som är utformat i ett visst sammanhang och för ett visst syfte med explicita krav och implicita förväntningar på texter i institutionaliserade myndighetssammanhang. Det är uppenbart att skrivandet av dessa texter ställer höga krav på skribenternas diskursiva kompetens i yrkesskrivandet.

Syftet med denna studie är att undersöka och jämföra bruket av citattecken i polisens förundersökningar och socialtjänstens barnavårdsutredningar. Ett annat syfte är att bidra till terminologiutveckling inom forskningsfältet *Discourse Presentation Theory* (Short 2012). Citattecken kan framstå som en till synes ovidkommande typografisk resurs med marginell betydelse för en text som helhet, men vi vill problematisera citatteckenbruk i myndighetsutövande texter där kraven på klarhet och precision är höga. Till materialet ställer vi följande frågor:

1. Hur används citattecken i polisens och socialtjänstens utredningstexter?
2. Vilken funktion har citattecken i utredningarna och vilka konsekvenser har bruket för tolkningen av texterna?

Den första forskningsfrågan innebär en kvantitativ inventering av citattecken i materialet. Denna inventering ligger till grund för en kvalitativt inriktad analys av citattecknens funktion i texterna, och olika funktioner exemplifieras, diskuteras och kontrasteras mot varandra. Vi kommer också att notera både kvantitativa och kvalitativa skillnader i hur citattecken används av poliser respektive socialsekreterare. Eftersom citatteckens typiska funktion är att typografiskt markera ordagrann återberättelse av utsaga (citat) resonerar vi genomgående om källor till citatteckenmarkerad text.

2 Bakgrund

Gemensamt för polisens förundersökningar och socialtjänstens barnavårdsutredningar är att texterna används som underlag för myndighetsbeslut. Med utgångspunkt i barnavårdsutredningar ska socialförvaltningen kunna fatta beslut om huruvida socialtjänstens insatser är nödvändiga för att tillgodose ett specifikt barns behov (Clevesköld m.fl. 2012:215). På liknande sätt utgör polisens förundersökningar beslutsunderlag där en brottsmisstänkt utreds. Åklagaren använder utredningen i den straffrättsliga processen som en grund för beslut om att väcka åtal eller att lägga ner fallet. En skillnad mellan texterna från polisen respektive socialtjänsten är att polistexterna förväntas vara objektiva refererat, men socionomerna förväntas därtill också analysera den inhämtade informationen i texten.

Som berörts tidigare är de institutionella kraven på textutformning av båda utredningstyperna höga. Det gäller inte minst krav om klarhet och tydlighet.

Till exempel framgår det i Socialstyrelsens riktlinjer att det inte får ”råda något tvivel om vilka källor som ligger till grund för de uppgifter som dokumenteras” (Socialstyrelsen 2006:45). I polisens riktlinjer om skrivande anges att ”Polisens rättsvårdande funktion innebär särskilda krav på exakt och tydlig språkbehandling” (Rikspolisstyrelsen 2006:7). Vidare finns en skrivning i Förundersökningskungörelsen från 1947 § 22 som utredande poliser måste förhålla sig till:

Utsaga skall, i de delar den anses böra intagas i protokollet, återgivas i så nära överensstämmelse som möjligt med det talade ordet. Ordagrann återgivning behöver dock ej ske annat än då det ligger vikt på att de exakta ordalagen inflyta i protokollet. Utsaga som ordagrant antecknats i protokollet skall sättas inom citationstecken.

Utifrån dessa anvisningar kan det konstateras att skrivrekommendationerna för utredare är relativt tydliga.

3 Teoretisk ram och tidigare forskning

Med språket kan människan orientera sig i sin omvärld och uttrycka sin identitet, men språket är också ett redskap för människor att kommunicera komplexa budskap mellan varandra. I denna studie intresserar vi oss särskilt för språket som redskap för sådan kommunikation, och fokus ligger på kommunikationen i skrivna texter som återger såväl skriftliga som muntliga källor vid polisen och socialtjänsten. Muntlig kommunikation är den primära kommunikationskanalen för människan, men i ett högteknologiskt samhälle utgör också skriftlig kommunikation ett bärande och oundgängligt inslag. I muntlig kommunikation använder språkbrukare betydelsebärande resurser som inte finns tillgängliga i skriftliga kanaler. Exempel på sådana resurser är röststyrka, tonfall och pauser. För skriftlig kommunikation finns grafiska

tecken som är tänkta att ersätta icke-verbala betydelseskapande resurser som finns i tal. Alla grafiska tecken, till exempel citattecken, är därmed betydelseskapande resurser i skriftlig kommunikation.

Utgångspunkt för studien är ett konstruktivistiskt förhållningssätt till språk och människans kunskapande. Halliday (2014:30) påpekar att ”language [...] construe human experience”. Det innebär att människors uppfattning, föreställning och tolkning av världen är beroende av språk. Detta teoretiska perspektiv medför att interaktionsparter tillsammans skapar mening i text mot bakgrund av sociala och kulturella föreställningar. I ett konstruktivistiskt perspektiv ryms också tanken att det råder ett dialektiskt förhållande, det vill säga ett ömsesidigt påverkansförhållande, mellan språk och samhälle eller text och kontext. Därmed påverkas människor, deras tolkning av och deras syn på sin omgivning av det samhälle de befinner sig i, men människor påverkar också kontexten genom sitt språkbruk (Fairclough 1992:64).

Alla texter kan beskrivas som intertextuella. Bakhtins tanke om texter som mångröstade (jfr Bakhtin 1981, 1986) ledde senare fram till myntandet av begreppet *intertextualitet*. Begreppet syftar på relationer som finns mellan texter. För att mer specifikt kunna tala om intertextualitet skiljer Fairclough mellan *manifest intertextualitet* (1992:117–118) och *interdiskursivitet* (1992:124–125). Den manifesta intertextualiteten syftar på uttalade referenser och hänvisningar till andra texter. Det är alltså fråga om en typ av markerade textlån från andra texter. Interdiskursivitet syftar på de omarkerade lån av ideologiskt laddade begrepp och uttryckssätt som i större eller mindre utsträckning finns i alla texter. I en svensk kontext har Faircloughs begrepp också kallats textsamspel (manifest intertextualitet) respektive normsamspel (Ajagán-Lester, Ledin & Rahm 2003:224–228).

Som vi beskrivit ovan innebär arbetet att skriva en utredning att utredarna samlar in muntliga och skriftliga texter som de tolkar och skapar mening i.

Därefter görs innehållsurval från de insamlade texterna, och delar av texterna används för att sammanställa nya utredningstexter. Information förflyttas från en text och ett sammanhang till ett annat. Texter lämnar alltså sin ursprungliga kontext och får en ny funktion i en annan kontext. Processen kan beskrivas som *rekontextualisering*, det vill säga: "the dynamic transfer-and-transformation of something from one discourse/text-in-context [...] to another" (Linell 1998:144–145). Ur ett konstruktivistiskt perspektiv är texters betydelse relativ i förhållande till den kontext som texter förekommer i (Blommaert 2005:8), och därmed innebär rekontextualisering att en text får delvis ny betydelse i nya sammanhang. Betydelse hos en text är alltså inte fixerad eller absolut. I stället har texter meningspotential som är mer eller mindre öppen för tolkning (Linell 2009, Heffer 2013, Byrman & Byrman 2018). Både barnavårdsutredningar och förundersökningar består till stor del av rekontextualiserade texter, och får därmed olika tolkningspotential beroende på vem som läser.

Citatteckenbruk har framför allt aktualiserats i två forskningskontexter tidigare. Det är inom litterär stilistik och rättslingvistik. Inom stilstiken undersöks skribenters olika skrivtekniska möjligheter att berätta en text, och ur ett sådant perspektiv redogör Cassirer (2003:153ff) för begrepp som *berättarperspektiv* och *framställningsarter*. Dessa begrepp handlar om de sätt på vilka läsare möter texter och hur läsare via texter informeras om skeenden och händelser. Stilen påverkas av ur vilket perspektiv som en text berättas och av vilka framställningsarter som finns i texten (jfr även Björck 1953). Sammantaget påverkar dessa berättartekniska valmöjligheter texter i fråga om exempelvis subjektivitet och objektivitet. Det påpekas att en text som karaktäriseras av en objektiv stil men som döljer ensidigt urval, tendentiös citatteknik och vinklade perspektiv genom exempelvis adverbial, som *eventuellt* eller *med visshet*, inte kan beskrivas som objektiv (Cassirer 2003:158).

Den teknik som innebär att skribenter berättar en historia utifrån sitt eget perspektiv kallas inom stilistiken för *relation* (Björck 1953; Cassirer 2003) eller numera vanligare: *narration*. I skönlitterära texter är narration central, men en annan väsentlig aktivitet är att återberätta andra personers utsagor. Som framgått ovan är den aktiviteten också central i både barnavårdsutredningar och i förundersökningar. För att återberätta text beskriver Cassirer tre olika typer av anföringstekniker: *direkt anföring*, *indirekt anföring* och *svävande framställning* (även *täckt anföring*, *erlebte rede* och *free indirect speech*). Direkt anföring uppstår genom att en källas yttrande återges ordagrant, antingen med eller utan anföringssats (exempelvis: *Kvinnan berättar...*). Den ordagrant återgivna texten markeras då grafiskt med citattecken eller talstreck, som i:

”Har du bjudit hit din idiotiska syster igen? Du vet ju att jag inte gillar henne” påpekade Jon.¹

Vid direkt anföring talar personerna i texten direkt till textens läsare. Kategorin indirekt anföring realiseras i ett textavsnitt genom att information hämtad från en källa återges i en underordnad sats, som i:

Jon frågar varför hon hade bjudit sin idiotiska syster igen och påminde också om att han inte tyckte om systemen.

I jämförelse med direkt anföring blir skribentens perspektiv mer dominerande vid indirekt anföring. Den tredje berättartekniken, svävande framställning, innebär en kombination mellan narration och de båda andra anföringsteknikerna. Det är alltså fråga om textavsnitt som i en berättelseform åter-

¹ Detta och de två följande exempelmeningarna är inte hämtade ur studiens material. Istället är de uppbyggda för att visa tydliga exempel på anföringstekniker.

berättar information utan att tydligt signalera till läsaren att informationen är återberättad, som i:

Varför hade Ida bjudit sin jäkla syrra nu igen? Hon visste ju att han inte gillade henne.

Effekten av svävande framställning är att läsaren upplever att det är personen i berättelsen snarare än berättaren som talar eller tänker. I exemplet ovan skulle: *Hon visste ju att han inte gillade henne* kunna vara ren narration, men adverbialen *ju*, som framstår som Jons eget ordval, gör uttrycket svävande, och läsaren kan bli osäker i sin tolkning. På samma sätt förhåller det sig med Jons svordom *jäkla*, och de talspråkliga uttrycken *syrra*, *nu igen* och *gillade*. Just svävande framställning är en typ av anföring som inte förordas i formella utredningar, eftersom den hos läsaren skapar en känsla av att berättaren, dvs. utredaren, ingår i symbios med personen vars utsagor återberättas (Byrman 2014:260). Vidare betonar Cassirer att läsares tolkning av texters betydelse påverkas av olika anföringstekniker och av deras kvantitativa förhållande gentemot varandra. Cassirer påpekar att de valda teknikerna ”ger en bild av berättarens hållning gentemot sina personer och påverkar den grad av närhet som läsaren kommer att uppleva till dessa” (Cassirer 2003:159).

Cassirers genomgång av olika framställningsarter kan relateras till det som på engelska kallas *Discourse Presentation Theory*. Short (2012) typologiserar också framställningsarter utifrån skönlitterära texter och utformar beskrivningar för fem olika tekniker som skribenter kan använda. Förutom de tre framställningsarter som motsvarar Cassirers är det också skribenters presentation av en talakt (*Narrator's Presentation of Speech Act*). Det exemplifieras så här: ”Grumpily he ordered her out” (Short, 2012:21). I Cassirers termer kan den kategorin beskrivas som relation, det vill säga berättelse utifrån skribentens perspektiv, av en dialog mellan två text-deltagare. Skillnaden mot Cassirers indirekt anföring är subtil, men ändå

omisskännlig med tanke på att det inte finns något underordnat led i den här framställningsarten. Den femte tekniken som Short beskriver är berättarens presentation av röst (*Narrator's Presentation of Voice*), och exempel på det är: "He spoke grumpily" (Short 2012:21). Även detta är en framställningsart som motsvaras av Cassirers term relation, men Cassirers kategori relation kan appliceras på alla typer av skeenden i text – inte bara sådana som innebär att någon i texten talar.

Inom rättslingvistik analyseras muntliga och skriftliga texter som bevismaterial, och centralt inom forskningsfältet är att genom språkanalys identifiera personer. Analytikerna använder allmänna metoder som utvecklats inom en språkvetenskaplig kontext. En sådan metod är att utifrån analys av formella drag i text, till exempel formord (Svartvik 1968; Johannisson 1973; Grant 2010), utforma en språklig profil för författarbestämning av personer som ingår i brottsutredningar. En annan del av rättslingvistik intresserar sig för skriftligt återberättad text, till exempel hur de berättelser som personer återgivit för polisen eller under en rättegång har dokumenterats skriftligt och hur dokumentationen påverkar den fortsatta rättsprocessen. Jönsson (1988), Jönsson & Linell (1991) och Coulthard (2004) har visat hur poliser omvandlar muntliga dialoger till skriftliga referat av förhör genom ingrepp som framstår som fabricering av bevis för att göra texten begriplig, vilket medför risk för att det kan få juridiska konsekvenser. Rock (2001), Holt & Johnson (2010) och Byrman & Byrman (2018) har också på olika sätt och med olika material analyserat sådan dokumentation och påtalat effekter som kan uppkomma hos skribenter som är omedvetna om komplexiteten i sådan textproduktion.

Både poliser och socialsekreterare genomför dokumentation av förhör och samtal med personer som berörs av den aktuella utredningen, och information som framkommer i dessa samtal ska därefter sammanställas och dokumenteras i barnavårdsutredningar och förundersökningar. Av Rock (2001) beskrivs den typen av intervjuer som komplexa med tanke på att

utredaren i intervjuerna måste dela sin uppmärksamhet mellan flera aktiviteter som var för sig har olika mål. Exempel på aktiviteter är: ”telling, listening, writing, formulating, analysing” (Rock 2001:44). I utredarens arbete ingår sen också att sammanställa sina intryck av intervjun, vilket innebär att de ska göra informationsurval och dokumentera både känslor och fakta som framkommit i intervjun.

I den här studien fokuserar vi på citatteckenbruk, och enligt både Cassirer och Short aktualiseras citattecken bara i en av framställningsarterna, nämligen i *direkt anföring* (se även Byrman & Byrman 2018:161–162; Karlsson 2017). Därför låter vi just *direkt anföring* vara utgångspunkt i vår analys av hur poliser och socialsekreterare använder citattecken i sina texter.

4 Forskningsdesign

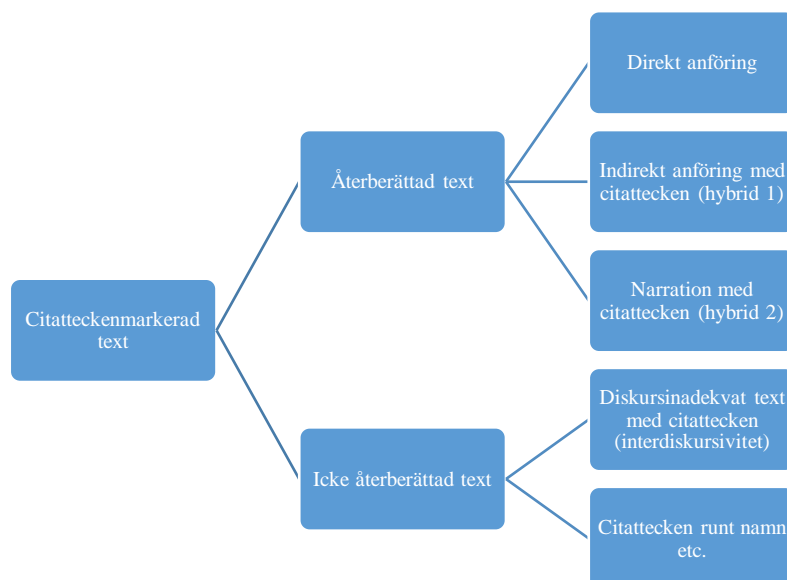
Alla texter kan beskrivas som intertextuella, men enligt vår mening präglas barnavårdsutredningar och förundersökningar av explicita intertextuella villkor i större utsträckning än de flesta texter, eftersom de i så stor utsträckning bygger på andra källor. För en analys av citatteckenanvändning är det givet att aktualisera manifest intertextualitet, eftersom det är vid citering av utsagor och skriftliga källor som citattecken har sin mest typiska funktion. Därutöver kan citattecken också användas för att markerar namn eller titlar samt för att reservera ett ordval och markera skribentens medvetenhet om att ordvalet inte är adekvat i sitt textuella sammanhang (Karlsson, 2017:224–225; Språkrådet 2014:121). I den senare funktionen av citattecken aktualiseras interdiskursivitet.

Vår studie är betydelseorienterad, och forskningsobjektet är citattecken som betydelseskapade resurs. Det innebär att studiens analysmetoder är textnära, och studien kan beskrivas som språkvetenskaplig diskursanalys, där språkliga detaljer tillmäts betydelse för människors meningsskapande av text. Studiens

metoder kan härledas till kritisk diskursanalys (Fairclough 1992; 2010), stilistik (Cassirer 2003) samt diskurspresentationsteori (Discourse Presentation Theory) (Short 2012; Byrman & Byrman 2018).

Det praktiska tillvägagångssättet för studien är maskinella sökningar efter citatteckenmarkerad text. Förekomsterna av citatteckenmarkerad text – ord eller uttryck som omgärdas av citattecken – registreras och granskas därefter i kontext och kategoriseras i en typologi som vi utvecklar under analysens gång. Typologin illustreras i figur 1.

Figur 1. Typologi för kategorisering av citatteckenmarkerad text

Med figur 1 vill vi illustrera hur kategoriseringen av citatteckenmarkerad text har gjorts och att vi påträffat fem primära typer av citatteckenbruk i materialet. Citatteckens främsta funktion är att ordagrant markera återberättad text, och återberättande av handlingar, händelser, utsagor och värderingar är en bärande del av innehållet i polisutredningar och barnavårdsutredningar. Därför blir aktiviteten att återberätta text central för

analysen, och i utformningen av typologin har vi utgått från denna aktivitet. Utöver kategorin direkt anföring har vi i analysen också funnit de övriga två framställningsarterna indirekt anföring och narration användbara i vår förståelse och kartläggning av citatteckenbruket. Därutöver tillkommer i vår analysmodell två primära kategorier av citatteckenbruk som inte markerar återberättad information, vilket innebär att det då inte är fråga om manifest intertextualitet. Istället är det i dessa fall fråga om exempel på citatteckenmarkerad förekomst av interdiskursivitet eller namn etc. som citatteckenmarkeras. Analyskategorierna exemplifieras och diskuteras i avsnitt 6.

5 Material och etiska övervägande

Nedan presenteras studiens material och dess sammansättning. Vi resonerar därefter kortfattat om etiska aspekter av studien.

5.1 Material och urval

Studiens material kan delas upp i två delkorpusar som består av barnavårdsutredningar skrivna av socialsekreterare vid socialtjänsten i två kommuner i Sverige och förundersökningar som är skrivna av poliser vid tre polismyndigheter. Det insamlade materialet är alltså skriftligt. Förundersökningarna ingår som en del i polisens utredningar för att ta reda på om brott har begåtts. Här studeras enbart polisens referatförhör, som är polisens skriftliga sammanfattning av förhör med målsägande, misstänkt och vittnen.

I studien vill vi jämföra texterna från polisen och socialtjänsten, och delkorpusarna har sammanställts med avsikten att de ska vara lika stora och därigenom jämförbara till omfång i antalet ord. Eftersom förundersökningar i regel är längre dokument än barnavårdsutredningar inkluderas fler barnavårdsutredningar i studien. Alla texterna som ingår i materialet utgör

kompletta texter. Tillsammans omfattar de två delkorpusarna 81 232 ord. Materialets omfång och datering redovisas i tabell 1 för att ge en översikt över materialet.

Tabell 1. Studiens material: barnavårdsutredning och förundersökningar

Material	Antal texter	Datering	Antal ord
Barnavårdsutredningar (Bvu)	13	2000–2005	40 785
Förundersökningar (Fup)	7	2007	40 447
Totalt	20	2000–2007	81 232

Av tabell 1 framgår att texterna i de två delmaterialen tillkom vid ungefär samma tid. Barnavårdsutredningarna är daterade mellan år 2000 och 2005, och förundersökningarna är från 2007. Totalt ingår 20 texter i undersökningen, och vår avsikt är att belysa hur citattecken används i dessa texter. Med tanke på materialets storlek kan vi inte dra några generella slutsatser om utredningar hos de två myndigheterna utan enbart visa på tendenser som sedan kan undersökas i större och mer diversifierade material. Det ska påpekas att vi har påträffat både barnavårdsutredningar och förundersökningar som inte innefattar några citattecken alls, och sådana texter utesluter vi från den här studien. För att enskilda skribenters stil inte ska få för stort genomslag i studien är de 20 texterna som ingår i materialet undertecknade av olika personer, och vi utgår från att de undertecknade personerna är skribenter.

5.2 Etiska aspekter

Studien ingår i forskningsprojektet *Texter med tyngd* som syftar till att belysa myndighetstexter inom polisväsendet, skolväsendet och socialtjänsten ur olika perspektiv. Inom projektet behandlas myndighetstexter som handlar om enskilda individer, och materialet kan därför innehålla känsliga personuppgifter. Projektet har genomgått en etisk prövning vid Etikprövningsnämnden i Linköping; nämnden har godkänt projektet. Vi har även fått tillstånd av polismyndigheter och socialtjänster att använda materialet för forskningsändamål.

Eftersom materialet i studien kan innehålla integritetskänsliga uppgifter följer vi de krav på god forskningssed som Vetenskapsrådets etiska principer för samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning ger (Vetenskapsrådet 2002; 2017). Det framgår att individer som berörs i forskning ska omfattas av individskyddskravet. I enlighet med detta krav är vi måna om att individer med anknytning till studien, det vill säga både personer som omtalas i de texter vi analyserar och personer som skrivit texterna, inte ska kunna identifieras. Av det skälet har vi tagit bort alla autentiska personuppgifter och annan information som kan knytas till individer, till exempel namn på arbetsplats och uppgifter om bostadsort. Vidare hålls materialet inlåst i säkerhetsskåp, och det nyttjas enbart för forskningsändamål.

Utöver individskyddskravet formulerar Vetenskapsrådet också forskningskravet, som innebär att vetenskapskollektivet ska ta ansvar för att forskning som kan ha positiva värden för samhället verkligen utförs. Forskare ska således väga forskningens positiva effekter mot de eventuellt negativa. Parallellt med individskyddskravet är det betydelsefullt att ta hänsyn till forskningskravet. I förhållande till vår studie är forskningskravet relevant av flera skäl. Till exempel belyser vår studie relationen mellan medborgare och myndigheter. Både barnavårdsutredningar och polisutredningar kan

förstås som myndigheters redskap för att ingripa i enskilda personers liv, och på det viset ingår texterna i maktutövande processer mellan parter vars relation ofrånkomligen är asymmetrisk. Därtill är barnavårdsutredningarna till skillnad från förundersökningarna skyddade av sekretess, vilket innebär att dessa dokument inte i vanlig ordning kan granskas av medier eller andra.

6 Analys och resultat

Nedan kommer vi att redogöra för och visa exempel på hur socialsekreterare och poliser använder citattecken i de studerade utredningstexterna. De exempel som anförs analyseras och diskuteras i förhållande till citatteckenbrukets funktion och konsekvenser för texternas betydelse. Först behandlas citatteckenbruket i barnavårdsutredningarna (6.1), och därefter redogör vi för bruket i polisens texter (6.2) i jämförelse med barnavårdsutredningarna, för att undvika allt för mycket repetition. Som väntat finns det en hel del likheter materialen emellan. Polisens citatteckenbruk redovisas således mot bakgrund av de användningsmönster som framträder i barnavårdsutredningarna. Med tanke på att de kvantitativa förhållandena av olika anföringstekniker antas spela roll för läsares meningsskapande av text (se Cassirer 2003:159) redovisar vi dessa andelsförhållanden i tabeller, i vilka det också framgår absoluta antal förekomster. För att göra den löpande texten mer läsbar försöker vi i den främst att använda relativt kvantifierande uttryck. Den särskilt intresserade läsaren kan ta del av de exakta siffrorna i tabellerna.

6.1 Socialtjänstens barnavårdsutredningar

I de undersökta barnavårdsutredningarna finns totalt 87 förekomster av citatteckenmarkerad text över drygt ca 40 000 ord. Antalet förekomster i enskilda barnavårdsutredningar varierar mellan 1 och 19, och textmängden i de 87 förekomsterna varierar från 1 ord till 549 ord. Med utgångspunkt i analysen kan vi konstatera att förekomsten av citatteckenmarkerad text

kan delas upp i två klart åtskilda kategorier. Det är dels sådant bruk som förekommer i samband med att skribenten återberättar text, dels sådant bruk som inte förekommer i samband med att skribenten återberättar. Den första kategorin återberättar information som skribenten har inhämtat från någon annan källa. Den andra kategorin utgörs av ny information som skribenten tillför i utredningen och därigenom kommer denna information från skribenten själv. Detta innebär att citattecken används för två skilda ändamål och har två olika primära funktioner i barnavårdsutredningarna. Hur dessa två kategorier av citatteckenförekomster fördelar sig kvantitativt framgår av tabell 2. Där framgår också den kvantitativa fördelningen av citatteckenmarkerad text av muntliga och skriftliga källor i denna delkorpus.

Tabell 2. Citatteckenmarkerad text i barnavårdsutredningar med frekvens för muntliga och skriftliga källor

Citatteckenmarkerad text					
Återberättande funktion			Icke återberättande funktion		Totalt
Muntlig källtext	Skriftlig källtext	Oklar	Namn med citattecken	Diskursinadekvat text	
67 (77 %)	6 (7 %)	1 (1 %)	4 (5 %)	9 (10 %)	87 (100 %)

Tabell 2 visar att en tydlig majoritet av citattecken i barnavårdsutredningar ingår i textavsnitt som är återberättande. Vi ska därför först diskutera denna kategori av citatteckenbruk och senare återkomma till användning som inte syftar till att återberätta text från någon annan källa.

Citattecken förekommer således framför allt i sammanhang där skribenterna återberättar någon annan text; av de 87 förekomsterna ingår 74 i återberättandet av någon form av källtext. Det innebär att citattecken används som resurs för återberättande av text i nästan 90 procent av förekomsterna. Det förefaller rimligt med tanke på att citatteckens mest typiska funktion är att just ange någon källas utsaga ordagrant. Av de 74 förekomsterna är källan till den reproducerade texten muntlig i ca 90 procent av fallen. Det framstår också som rimligt eftersom utredare i barnavårdsärenden framför allt baserar sina utredningar på underlag som kommer från muntliga samtal med berörda personer (Ström, 2017:124). De muntliga källorna är i första hand personer som direkt berörs av utredningen, till exempel barn och föräldrar. I andra hand är de personer som har insyn i barnens problem, till exempel lärare. De skriftliga källorna utgörs exempelvis av äldre barnavårdsutredningar. Skriftliga källor anförs i mindre än 10 procent av fallen av återberättad text med citattecken, och i ett fall lyckas vi inte avgöra om det är fråga om en muntlig eller skriftlig källa. De muntliga källorna dominerar kvantitativt, men en närmre granskning av de citatteckenmarkerade textavsnitten visar att de förekomster som härrör från skriftliga källor dominerar markant i antalet ord.

I avsnitt 3 visar vi att citattecken i regel används som tydlighetsmarkör för att återberätta text genom direkt anföring. I våra analyser blir det emellertid tydligt att citattecken också används på okonventionella sätt för att återberätta text. I analyserna tar vi utgångspunkt i de tre konventionella återberättarteknikerna, som finns beskrivna hos Cassirer (2003) och Karlsson (2017) när vi diskuterar hur citattecken används i barnavårdsutredningar i avsnitt som återberättar text. Utdrag 2 är exempel på ett konventionellt sätt att bruka citattecken vid direkt anföring; alternativt kan talstreck användas i samma funktion (Björck 1953:113).

(2) ”Annars måste jag alltid tänka på vad hon gör”, säger Abel.

(Bvu 6)

I exemplet inleds meningen med citatteckenmarkerad text och avslutas med en anföringssats, och det framgår tydligt vem som är källa och att källan är muntlig. Användningen av citattecken i exemplet överensstämmer med den allmänt brukade och typiska användningen av citattecken, och av alla förekomsterna av citatteckenmarkering vid återberättande av text utgörs ca 15 procent av sådan användning som detta exempel visar. Det innebär att användningen av citattecken enligt detta mönster inte är så typisk i barnavårdsutredningarna. En form av bruk som är mer frekvent i barnavårdsutredningarna är citatteckenmarkering vid indirekt anföring, som i utdrag 3.

(3) Vid ett samtal med Helene uppger hon att hon har gjort hundratals försök att bli ren men att hon måste börja vilja sluta och säger att hon inte har försökt ”på riktigt”. (Bvu 5)

I exemplet infogas två citatteckenmarkerade ord i en sats som i övrigt har formen av en indirekt anföring. I vanliga fall innebär indirekt anföring att något påstående formuleras i en att-bisats som sätts i direkt anslutning till en anföringssats (ex: *Kvinnan berättar...*). Vid indirekt anföring finns inget uttalat krav på att den återberättade utsagan återges ordagrant. Det är alltså en friare teknik för återberättande än direkt anföring, och i indirekta anföringar kan också verb som inte entydigt betecknar verbala processer förekomma i anföringssatsen. Till exempel kan verb som *menar* och *visar* användas.

Den användning av citattecken som förekommer i utdrag 3 avviker från beskrivningar om hur citattecken används vid återberättande av text (jfr Cassirer 2003; Karlsson 2017), och konstruktionen kan uppfattas som en blandning av direkt och indirekt anföring. Därmed skulle användningen kunna beskrivas som en hybridform av de två anföringstyperna. Detta är en typ av citatteckenanvändning som är frekvent i barnavårdsutredningarna.

En användning av citattecken som är mindre typisk än den vid citering av källa är att citatteckenmarkera enstaka ord eller uttryck som används i en avvikande betydelse (Karlsson 2017:225). Detta citatteckenbruk kan beskrivas som en markering av och en reservation för ett i kontexten medvetet inadekvat ord- eller uttrycksval (jfr Språkrådet 2014:121), och det är ett citatteckenbruk som inom språkvården inte rekommenderas i myndighetstexter. Om detta sätt att använda citattecken förekommer i textavsnitt som är återberättande uppstår problem för läsaren att avgöra hur den citatteckenmarkerade texten ska tolkas. Frågan som uppstår är: Använder skribenten citattecken för att markera sitt diskursinadekvata ordval eller använder skribenten citattecken för att markera att den anförda källans utsaga är ordagrann? I de förekomster som vi kategoriserat som *hybrid 1* (indirekt anföring med citattecken), kan läsaren inte vara helt säker på vilken funktion som citattecknen har och i vissa fall inte heller veta säkert vem som är källan. Men vi tolkar ändå källan till de 35 förekomsterna av *hybrid 1* i barnavårdsutredningarna som rimligt säker. Hur pass enkelt det är att avgöra vem källan är till ett yttrande som uttrycks genom denna hybridform varierar kraftigt i barnavårdsutredningarna. I vissa fall står det tämligen klart vem som är källan till det citatteckenmarkerade ordet eller uttrycket. Utdrag 3 ovan illustrerar ett fall där läsaren dock inte kan känna sig helt säker, medan förhållandet är annorlunda i nedanstående exempel.

(4) En dag kom han till henne och sa att ”idag ska de bestämma var jag ska bo tills[!] sommaren och jag vill bo här” (Bvu 4)

I utdrag 4 finns det två indikationer på att det här är fråga om en ordagrann återgivning av källans utsaga, nämligen (1) att det är en huvudsats snarare än en bisats som citatmarkeras, och (2) att pronomen används i första person i den citatteckenmarkerade texten. I konventionellt bruk av indirekt anföring formuleras den återberättade informationen i en att-bisats (se utdrag 3). Vid indirekt anföring används inte pronomen i första person. För att utdrag 4

skulle identifieras som en indirekt anföring skulle alltså både satstyp och *jag i var jag ska bo* och *jag vill bo här* behöva omformuleras. Av det skälet anser vi att det med stor sannolikhet är fråga om att den citatteckenmarkerade texten i exemplet är ordagrann återgivning av källan som anføres, och därmed framstår källan som tydligare i utdrag 4 än i 3. Dock menar vi att det i förekomsterna av hybrid 1 är någorlunda säkert att den här typen av citatteckenmarkerad text ska tolkas som ordagrann återgivning av den aktuella källan.

En tredje form av citatteckenmarkering vid återberättande av text är den som vi kallar narration med citattecken. Exempel på sådan användning i barnavårdsutredningarna illustreras i utdrag 5.

(5) Ellinor valde att flytta hem när Annie gjorde det och är inte ”utslängd” på samma sätt. (Bvu 3)

I utdrag 5 omfattar citatteckenmarkeringen bara ett ord, och i den sats som citattecknen ingår återberättas en händelse utan att skribenten använder någon anföringsmarkör. Inom satsen finns det alltså inte något formellt tecken på att informationen inte är självupplevd av skribenten. Om satsen läses i sitt sammanhang framgår det däremot att skribenten återberättar informationen.

Med tanke på att även narration med citattecken kombinerar textuella drag från olika tekniker för att återberätta text är det möjligt att också här tala om en hybridform av återberättartekniker (hybrid 2). Det är dock här fråga om en kombination av textdrag från de två återberättartekniker som sett till skribentaktivitet ligger längst ifrån varandra, nämligen direkt anföring och narration. Narration är den av de tre gängse formerna för återberättande som är den friaste tekniken, och när textuella drag från narration, nämligen avsaknad av anföringsmarkör, kombineras med grafisk indikation på ordagrann textåtergivning (citatecken) är det inte lätt att avgöra hur

skribenten menar att texten ska tolkas. Samma problem som i viss utsträckning uppstår vid några förekomster av hybridformen av direkt och indirekt anföring (hybrid 1) gör sig gällande även i samband med denna hybridform (hybrid 2). En skillnad mellan hybrid 1 och 2 är att osäkerheten om huruvida den citatteckenmarkerade texten ska tolkas som ordagrann återgivning av den aktuella källan eller om den ska tolkas som skribentens egna diskursinadekvata ordval är mer påtaglig och frekvent vid hybrid 2.

Cassirer (2003) betonar att frekvensen för de olika framställningsarterna spelar roll för läsarens tolkning av texten (se avsnitt 3). Därför har vi velat utreda detta förhållande i texterna, och i tabell 3 framgår resultatet för i vilken utsträckning som citattecken används inom ramarna för de tre framställningsarterna.

Tabell 3. Källans tydlighet vid citatteckenmarkerad text i samband med olika anföringstekniker

Källa	Direkt anföring		Indirekt anföring med citattecken (hybrid 1)		Narration med citattecken (hybrid 2)		Totalt
	Tydlig	Otydlig	Tydlig	Otydlig	Tydlig	Otydlig	
Bvu	11 (15 %)	0	35 (47 %)	0	7 (10 %)	21 (28 %)	74 (100 %)

Av de 74 förekomsterna av citatteckenmarkeringar i samband med att skribenten återberättar information i barnavårdsutredningarna tar nästan hälften formen av hybrid 1 – där citattecken ingår i indirekt anföring, vilket gör denna kategori betydligt vanligare än citatteckenmarkering vid direkt anföring. Resultatet är oväntat eftersom hybridformen inte finns beskriven i skrivanvisningar. Av alla förekomsterna av citatteckenmarkeringar i avsnitt som är återberättande är nästan 40 procent av typen narration med citattecken. Bara 15 procent av citatteckenförekomsterna i anslutning till aktiviteten att återberätta text används på det sätt som med hänvisning till litteraturen om citattecken kan beskrivas som den typiska eller konventionella användningen.

I tabell 3 ovan har vi också sammanställt resultaten för hur det förefaller möjligt att med någorlunda säkerhet avgöra om citatteckenmarkerad text i de olika återberättarteknikerna ska härledas till den aktuella källtexten eller till skribenten själv. Till skillnad från citattecken vid direkt och indirekt anföring är det i fallen med citattecken vid narration ofta svårt att avgöra vems ordval som citatteckenmarkeras; är det den anförda källan eller är det skribentens? Det föreligger otydlighet i 21 av de 28 fallen, det vill säga i 75 procent av förekomsterna. Genom att använda citattecken på detta sätt uppstår vaghet, och läsaren får svårt att tolka relationer i texten och därmed dess innebörd.

Utöver de 74 förekomsterna av citattecken i samband med att skribenten återberättar text finns också 13 andra förekomster av citatteckenmarkerad text i materialet. Fyra av dessa förekomster markerar namn på institutioner, som i exempel (6).

(6) Johan skulle vilja bli datatekniker och han har planer på att söka till "I-skolan" i Z-stad. (Bvu 12)

I exempel 6 är det namnet på en skola som markeras med citattecken, och det är ett etablerat sätt att använda citattecken (jfr Karlsson, 2017; Språkrådet 2014:121–122). Det kan givetvis diskuteras om citattecknen i exempel 6 är nödvändiga för att texten ska bli tydlig, men eftersom det inte heller uppstår problem med att förstå innebörden av dessa citattecken är denna användning av citattecken inte anmärkningsvärd. Det kan tilläggas att alla fyra förekomster av denna typ finns i samma barnavårdsutredning, och därmed har bruket inte någon spridning i materialet.

Slutligen återstår 9 förekomster av citatteckenanvändning i barnavårdsutredningarna. Dessa 9 ingår inte i textavsnitt som är återberättande. Istället är detta uppgifter som kommer från skribenterna själva, exempelvis i form av kommentarer. De kan vara både subjektivt värderande och sakligt beskrivande (se exempel 7 och 8 nedan). Vad som även är gemensamt för dessa 9 förekomster är att de antingen är exempel på diskursinadekvat språkbruk eller att de markerar ord som betydelsemässigt används på ett avvikande sätt. Att på ett helt konsekvent sätt hålla isär dessa typer och avgöra vilken funktion de har i varje enskilt fall är dock svårt. Därför gör vi inte någon åtskillnad mellan dem.

Nedan ger vi först exempel på vad vi uppfattar som diskursinadekvat språkbruk (7), och för att underlätta jämförelse visar vi direkt därefter exempel på citatteckenmarkering av ord som vi uppfattar som en markering av att ordet används i en avvikande betydelse (8).

(7) Ellinor är ”mammig” och vill vara nära My. (Bvu 3)

(8) Utredarna upplever att hemmet för övrigt är rörigt, ostadat och med flera ”projekt” som pågår. (Bvu 3)

I både (7) och (8) är det endast ett ord som sätts inom citattecken. I exempel 7 är det citatteckenmarkerade ordet ett adjektiv i form av en substantiv-avledning, och även om ordet *mammig* ingår i *Svenska Akademiens ordlista* (Svenska Akademien 2017) är det där markerat som vardagligt språkbruk. Barnavårdsutredningar är texter som bland annat ingår i juridiska processer, vilka äger rum i sammanhang där det normalt ställs höga krav på stil och formalitet. Ordet tillför dock en funktionell dimension i skribentens beskrivning av Ellinor, men förmodligen med anledning av dess vardagliga stil har utredaren valt att markera ordvalet som avvikande i diskursen. I exempel 8 är det inte fråga om ett vardagligt eller diskursinadekvat ordval. När skribenten markerar ordet *projekt* med citattecken ser vi det som ett exempel på att ordet används i en avvikande betydelse. Det föreligger ingen tvekan om från vilken källa som de citatteckenmarkerade orden i (7) och (8) härrör.

6.2 Polisens förundersökningar i jämförelse med barnavårdsutredningar

För att undvika allt för mycket repetition gör vi redovisningen av analysen av polismaterialet i relation till barnavårdsmaterialet. I de studerade förundersökningarna finns det totalt 233 förekomster av citatteckenmarkerad text, och antalet förekomster i en enskild förundersökning varierar mellan 4 och 69. Textmängden i olika citatteckenmarkeringar varierar från 1 till 41 ord. Det kan konstateras att det finns betydligt fler förekomster av citatteckenmarkerad text i polisernas texter än i socialsekreterarnas. I tabell 4 nedan visas den kvantitativa fördelningen av citatteckenmarkerad text i båda delkorpusarna.

Tabell 4. Citatteckenmarkerad text i barnavårdutredningar och förundersökningsprotokoll

Citatteckenmarkerad text						
Återberättande funktion			Icke återberättande funktion			Totalt
	Muntlig källtext	Skriftlig källtext	Oklar	Namn med citattecken	Diskurs- inadekvat text	
Bvu	67 (77 %)	6 (7 %)	1 (1 %)	4 (5 %)	9 (10 %)	87 (100 %)
Fup	232 (99 %)	1 (1 %)	0	0	0	233 (100 %)

Förutom att citatteckenmarkerad text är ett betydligt vanligare inslag i polis-texterna framgår det av tabell 4 också en annan tydlig skillnad mellan polisens och socialsekreterarnas texter, nämligen att alla förekomster av citatteckenmarkerad text i polismaterialet ingår i textavsnitt som är återberättande. Citattecken används sålunda på ett mer homogent sätt i polistexterna. Denna variation mellan de olika delmaterialen kan förstås mot bakgrund av respektive utredningstyps syfte. Även om poliser som genomför och dokumenterar förhör kan referera till en av sina egna utsagor i förhørsprotokollen (jfr Byrman & Byrman 2018) ska poliser inte analysera den information som de dokumenterar. I barnavårdutredningarna ingår däremot ett betydligt större inslag av skribenternas egna resonemang i form av analyser och bedömningar.

Resultaten tyder också på att citatteckenbruket i polistexterna präglas av mindre variation med avseende på om källan som den citatteckenmarkerade texten kommer från är muntlig eller skriftlig; alla utom en (1) av de 233 förekomsterna i polismaterialet härrör från muntliga källtexter. Den enda citatteckenmarkerade texten som spåras till en skriftlig källa utgörs av texten i ett sms-meddelande: "Försök sova, god natt, kram A" (Fup 5), som skickats från en målsägande till en misstänkt. I detta exempel följer den citatteckenmarkerade texten inte skriftspråksnormer. Det är dock inte förvånande med tanke på att det är ett sms, som ofta är talspråkliga. Den mycket tydliga dominansen av muntliga källor kan förklaras av att polisernas utredningspraktik nästan uteslutande baseras på muntliga förhör. Exempel på muntliga källor är målsägande som utsatts för brott, den misstänkte förövaren och vittnen.

Eftersom alla förekomster av citatteckenmarkerad text ingår i avsnitt som är återberättande kan alla förekomster beskrivas med utgångspunkt i någon av de tre välkända teknikerna för att återberätta text: direkt anföring, indirekt anföring och narration. Och de två hybridformerna som vi identifierat i barnavårdsutredningarna (exempel 3 och 5 ovan) blir också relevanta för beskrivningen av hur poliser använder citattecken i sina texter. I jämförelse med hur förekomsterna av citattecken fördelas i barnavårdsutredningarna framgår uppenbara skillnader mellan materialen, vilket framgår i tabell 5.

Tabell 5. Källans tydlighet vid citatteckenmarkerad text i samband med olika anföringstekniker

Källa	Direkt anföring		Indirekt anföring med citattecken (hybrid 1)		Narration med citattecken (hybrid 2)		Totalt
	Tydlig	Otydlig	Tydlig	Otydlig	Tydlig	Otydlig	
Bvu	11 (15 %)	0	35 (47 %)	0	7 (10 %)	21 (28 %)	74 (100 %)
Fup	111 (48 %)	0	56 (24 %)	2 (1 %)	49 (21 %)	15 (6 %)	233 (100 %)

Den enligt konventionen mest typiska användningen av citattecken, det vill säga vid direkt anföring, utgör nästan hälften av alla förekomsterna av citatteckenmarkerad text i polistexterna, och därmed är den kategorin den största i det delmaterialet. I barnavårdsutredningarna är den kategorin dock den minst vanliga. Det vanligaste sättet att använda citattecken i barnavårdsutredningar är vid indirekt anföring (hybrid 1) som uppgår till nästan 50 procent i dessa texter men bara till 24 procent i polisens texter. De övriga 64 förekomsterna av citattecken i polistexterna (ca 27 procent) kan beskrivas som narration med citattecken (hybrid 2). Tabell 5 visar också att narration med citattecken är vanligare i barnavårdsutredningar än i förundersökningar. Sammantaget kan slutsatsen dras att avvikelser från citatteckens mest typiska funktion är betydligt vanligare i socialtjänstens texter än i polisens.

Av tabell 5 framgår det vidare att det framför allt är vid narration med citattecken som källan blir otydlig, och det förhållandet är som mest påtagligt i barnavårdsutredningarna. Otydligheten skapar en vaghet i texterna, vilket

kan få negativa konsekvenser för texternas funktionalitet i de verksamheter som de ingår i, eftersom tydligt angivna källor kan vara avgörande i denna typ av texter.

Utöver citattecken i samband med direkt och indirekt anföring samt narration finns det i polismaterialet också andra varianter av användning av citattecken vid återberättande av text. Ett sådant exempel från polistexterna visas i utdrag 9.

(9) Maria: ”Jag kan inte göra så mot Måns. Han får komma hem så att vi kan prata igenom våra problem.” (Fup 6)

Konstruktionen i 9 återfinns i samband med att polisen frågat Maria, som är sambo med Måns, om hon vill att han ska få besöksförbud. Orden inom citattecknen uppgår till 19. I typfallet konstrueras direkt anföring av en utsaga, ett anföringsverb och en angiven referentperson, som i: ”*Annars måste jag alltid tänka på vad hon gör*”, säger Abel (Bvu 9) men i utdrag 9 finns inget anföringsverb. Trots det tolkar vi utsagan som en alternativ variant av direkt anföring där skribenten valt att utesluta anförings verbet och låta det framåtppekande kolonet signalera till läsaren att Maria citeras. Det kan uppfattas som vagt, men givet att texten utgör den skriftliga dokumentationen av ett förhör med Maria framstår det ändå som ett citat med en tydlig källa. En tänkbar anledning till att polisen väljer den här otypiska konstruktionen för att illustrera ett citat kan vara polisens strävan att uttrycka sig kortfattat och objektivt. I polistexterna finns det totalt 111 förekomster av direkt anföring, och det är endast 6 av dem som avviker på detta sätt.

I polistexterna finns ett annat exempel på hur skribenten använder citattecken för att markera en uppgiftslämnarens ordagranna utsaga, men i övrigt utesluts alla andra textuella signaler om att det faktiskt är fråga om ett citat. Exempel på det visat i utdrag 10.

(10) Maria anser att han måste söka hjälp. ”Det här går inte.”

(Fup 6)

I 10 är det fyra ord som tillsammans bildar en självständig sats och grafisk mening som citatetteckenmarkers. *Det här går inte* står som en ö i texten och förankras varken framåt eller bakåt med någon explicit textbindning. Trots det finner vi utifrån sammanhanget det rimligt att anta att det är Maria som citeras. I exemplet reducerar skribenten de betydelseskapande resurserna till ett minimum och sparar därigenom några tangentnedslag, men även om det inte uppstår något uppenbart problem i texten är det motiverat att fråga om denna variant av direkt anföring är lämplig, eftersom det trots allt uppstår onödig osäkerhet om hur tolkningen ska göras.

En likhet i delmaterialen är att hybrid 1 (indirekt anföring med citattecken) förekommer i båda, men om materialen jämförs med avseende på denna kategori framträder en skillnad. I barnavårdsutredningarna gör vi tolkningen att källan är någorlunda tydlig i de förekomster som vi kategoriserat som hybrid 1. I polistexterna finner vi däremot två fall av hybrid 1 där källan framstår som otydlig. Ett av dessa två exempel visas i utdrag 11.

(11) Vidare så har Agnes berättat, att André tog ”strypgrepp” på henne och att hon då tappade sonen i golvet flera gånger. (Fup 4)

I 11 refereras vittnet Agnetas berättelse i ett fall där André utreds för miss-handel på Agnes. I utdraget är enbart ordet *strypgrepp* markerat med citattecken, och i utdraget är det oklart hur innebörden av citattecknen ska förstås. Vi ser olika tolkningsalternativ. Två alternativ är att det är Agneta som använder ordet i sitt vittnesmål eller att Agnes har använt ordet *strypgrepp* när hon berättade för Agneta om händelsen. Ett tredje alternativ är att det är polisen som vill förtydliga att det här är fråga om ett brottsrekvisit, det vill säga en brottslig handling enligt lagen, genom att markera ordet *strypgrepp*

med citattecken. Ordet *strypgrepp* framstår som ett nyckelord med koppling till lagen, och det skulle kunna föranleda polisen att markera ordet med citattecken, men vi kan konstatera att citatteckenbruket i det här fallet leder till svårighet att tolka vilken funktion som citattecknen är tänkta att ha. I barnvårdsutredningarna finns ett exempel på citatteckenbruk som liknar det i utdrag 11 ovan genom att det citatteckenmarkerade ordet också har koppling till en brottslig handling. Detta exempel visas i utdrag 12 nedan.

(12) Dit kom sedan polisen och tog henne för ”innehav”, de tog hennes citadon och tog med henne till polishuset och sedan till sjukhuset där hon fick lämna blodprov (Bvu 8)

Också i utdrag 12 är det bara ett ord som citatteckenmarkeras, och även i detta exempel kategoriserar vi källan till ordvalet som otydlig. Vi kan alltså inte med rimlig säkerhet avgöra om det är skribentens egna ordval eller om det är referenspersonens, det vill säga den person vars berättelse som återberättas. Och kanske är det dessförinnan polisens ordval. En tydlig skillnad mellan utdrag 11 och 12 är att citatteckenanvändning i 12 är ett exempel på hybrid 2, det vill säga narration med citattecken. Detta är den enda förekomsten av citattecken i barnvårdsmaterialet med koppling till en juridisk term som kan markera brottsrekvisit. Sammantaget kan vi av våra analyser konstatera att det finns en hel del både kvantitativa och kvalitativa likheter i delmaterialen men också en del skillnader. Både detta och citatteckens funktion i texterna diskuteras vidare i den sammanfattande diskussionen.

7 Sammanfattande diskussion

Syftet med studien är att i ett jämförande perspektiv undersöka citatteckenbruk i utredningstexter som skrivs av poliser respektive socialsekreterare och att diskutera och bidra till terminologiutveckling inom de relevanta

forskningsfälten. Mer precist studerar vi vilka funktioner citattecken har i texterna och vilka konsekvenser som citattecken kan få för tolkning av texterna. Via teorier, metoder och material ansluter studien till forskningsfälten litterär stilistik (Björck 1953; Cassirer 2003; Short 2012), rättslingvistik (Jönsson & Linell 1991; Linell 1998; Byrman & Byrman 2018) och diskurspresentationsteori (Short 2012).

I studien belyser vi citatteckenbruk i myndighetstexter som skrivs i två olika kontexter. Det finns mycket som skiljer dessa två kontexter åt, men de har också det gemensamt att de på ett genomgripande sätt ibland ingriper i personers liv. I dessa processer är skriftliga texter ett bärande och oundgängligt redskap för exempelvis dokumentation. De texter som vi undersöker är skriftliga, men eftersom de i stora delar bygger på samtal och intervjuer representerar de en diskurs som rör sig i gränslandet mellan talat och skrivet språkbruk, och därmed aktualiserar studien frågor med anknytning till diskurspresentationsteori. Att det är fråga om formella myndighetstexter gör att studiens resultat är lämpligt att ha som utgångspunkt för en diskussion om terminologi inom fältet och om hur citattecken kan förstås som en för skriftspråket betydelseskapande resurs i autentiskt språkbruk.

I både språkvårdslitteratur (Karlsson 2017) och i teoretisk litteratur (Short 2012) finns beskrivningar av konventionellt bruk av citattecken. Ett av våra huvudresultat är dock att citattecken i såväl utredningar av poliser som socialsekreterare också används på sätt som inte finns beskrivet i litteraturen. Sådant okonventionellt bruk uppgår till ca 50 procent av allt citatteckenbruk i materialet. I de två delmaterialen kan också olika mönster för hur citattecken används urskiljas. En märkbar skillnad är att citattecken i polisernas texter alltid förekommer i samband med en återberättande aktivitet, och därmed har de en återberättande funktion. Även om den återberättande funktionen hos citattecken dominerar också i socialsekreterarnas texter så förekommer

här citattecken både i samband med att skribenter återberättar information och i samband med att de för egna resonemang. Därmed är citatteckens funktion i dessa texter mer heterogen och ibland oklar. Det betyder dock inte att citatteckens funktion i polistexterna alltid är tydlig.

Nästan alla förekomster av citattecken i materialet kan förstås med hjälp av Faircloughs (1992) begrepp manifest intertextualitet och interdiskursivitet. Han använder dessa begrepp för att tala om hur det i alla texter finns olika typer av relationer till tidigare texter och yttranden, vilket innebär att alla texter ingår i större textnätverk. Text som socialsekreterare och poliser producerar i samband med att de återberättar information kan beskrivas som manifest intertextualitet, det vill säga markerat textlån från angiven källa (Fairclough 1992:117–118). Citatteckenmarkerad text som däremot inte produceras i samband med en återberättande aktivitet kan beskrivas som interdiskursivitet, vilket innebär ett explicit ommarkerat inlån av – ofta ideologiskt laddat – begrepp från en annan diskurs (jfr Fairclough 1992:117–125). I den sistnämnda situationen kan citattecknen tolkas som en markering av skribentens medvetenhet om att språkbruket är inadekvat i sammanhanget. Även om det finns en del exempel på citatteckenmarkerat diskursinadekvat språkbruk är denna typ av citatteckenbruk relativt sällsynt i materialet, och det förekommer inte alls i de studerade polistexterna.

Av analyserna framkommer också att det mellan delmaterialen finns variation i hur citattecken används i samband med den återberättande aktiviteten. Vid återberättande av text förekommer citattecken typiskt vid direkt anföring (jfr Cassirer 2003; Short 2012). Av våra analyser framgår att det i utredningstexterna finns gott om avvikelser genom att citattecken även blandas med andra typer av återberättande framställningsarter. De okonventionella förekomsterna av citattecken vid återberättande av text kan beskrivas som två hybridformer. Den första hybridformen kombinerar citatteckenmarkerad text med en konstruktion som är typisk för indirekt anföring, nämligen att-bisats.

I materialet kan det se ut så här: *Han berättar att han dricker ”måttliga mängder”* (Bvu 12) eller *Amma uppger att Ali utnyttjar henne och använder Azras pass som ”påtryckning”* (Fup 1). Den andra hybridformen innebär en kombination av principerna för direkt anföring och narration. Det kan exempelvis se ut så här: *hon är orolig för att hennes mamma och pappa då skulle ”springa där hela tiden”* (Bvu 11) eller *Hon är rädd för att han då ”blir som tokig”* (Fup 6). Resultaten visar att mer än hälften av alla förekomster av citatteckenmarkerad i de studerade texterna utgörs av hybrid 1 eller 2.

I analysen av citatteckenbruk vid återberättande av information diskuterar vi också om källan till den citatteckenmarkerade texten är tydlig. I varje fall av citatteckenförekomst vid direkt anföring framgår källan tydligt, men enligt vår analys blir källan i vissa fall otydlig i samband med de båda hybridformerna; det finns enstaka fall av viss källotydlighet när citattecken kombineras med satskonstruktionen för indirekt anföring (hybrid 1), och vid narration med citattecken (hybrid 2) är källan otydlig i nästan hälften av förekomsterna. När källan är otydlig genom detta bruk kan läsaren inte avgöra om den citatteckenmarkerade texten ska härledas till skribenten eller till referenten som återges i texten eller till någon annan källa. Vid den här konstruktionen blir det omöjligt för läsaren att avgöra vad skribenten gör i texten. Tre möjliga alternativ är (1) att skribenten citerar uppgiftslämnaren, (2) att skribenten markerar sitt egna val av ett diskursadekvat uttryck eller (3) att skribenten citerar uppgiftslämnaren ordagrant och samtidigt markerar sin medvetenhet om att uttrycket inte är diskursadekvat i texten som det ingår i. Det sista alternativet skulle kunna förklaras av att skribenten inte betraktar uppgiftslämnarens ordval som lämpligt i en formell text som produceras inom en myndighet; det vill säga den nya kontext som språket från intervju- eller samtalssituationen blir en del av genom att språket från intervjun används i ett nytt sammanhang. I ett konstruktivistiskt perspektiv betonas att den här typen av språklig rekontextualisering innebär att betydelser av språkliga uttryck förändras, eftersom språklig betydelse varierar med utgångspunkt

i de kontexter som uttrycken används i (Blommaert 2005:8). Genom rekontextualisering, som jämte intertextualitet är ett centralt inslag i de texter vi undersöker, uppstår därmed nya förutsättningar för betydelse, funktion och tolkning av text, och detta förhållande blir uppenbart i vår analys (jfr Byrman & Byrman 2018). I materialet lyckas vi i merparten av förekomsterna av citatteckenmarkerad text utläsa vilken funktion som citattecknen har, men vi ser också åtskilliga exempel på citatteckenanvändning vars funktion vi inte kan fastställa, och det gäller främst när citattecken används i samband med framställningsarten narration. Vår tanke är att narration med citattecken kan förstås som en form av svävande framställning, där skribentens röst ingår i symbios med den persons röst som återges (Byrman 2014:260). Konstruktioner med svävande anföring suddar alltså ut gränserna mellan skribenten och den anförda källan (jfr Cassirer 2003). Denna typ av citatteckenanvändning slår upp ett semantiskt fönster och skapar både referentiell och semantisk otydlighet. Det leder till att texterna blir vaga på ett sätt som kan underminera utredningarnas funktionalitet och värde i myndighet-kontexten. Sammanfattningsvis kan vi konstatera att hybrid 2 öppnar upp texten för flera olika tolkningar, och citattecknens mer specifika funktion vid narration framstår ofta som oklar.

Studiens resultat visar också att det finns gott om citatteckenbruk som inte beskrivs i litteraturen. Ovan har vi resonerat om och benämnt sådan användning som okonventionell, och med utgångspunkt i begreppen för de etablerade framställningsarterna har vi också kallat dem för hybrid 1 och hybrid 2. De satskonstruktioner som detta citatteckenbruk innebär kan också beskrivas som indirekt anföring med citattecken och narration med citattecken. Det här är dock preliminära termer som skulle behöva diskuteras vidare. Sådan diskussion hade varit förtjänt av vidare studier av citattecken i andra diskurser och på större material, för att fastställa om det mönster som blir synligt i vårt material också framträder i andra. När citattecken aktualiseras i forskning är det främst inom den litterära stilistiken (ex. Dahl

2015), men citattecken som textuell och betydelskapande resurs är, som vår studie visar, också ett relevant forskningsområde inom mer sakprosainriktad forskning. Förståelse för verkliga fenomen kräver en terminologi som speglar verkligheten; i det här fallet gäller det autentiskt språkbruk. Mot bakgrund av den här studiens resultat ser vi två behov: dels en vidare diskussion om terminologi inom forskningsfältet diskursrepresentation med inriktning på sakprosatext, dels en nyansering av förståelsen av citatteckens funktion som en betydelskapande resurs i skrift.

Referenser

Ajagán-Lester, L. Ledin, P. & Rahm, H. (2003). Intertextualiteter i Englund, B. & Ledin, P. (red.). *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund: Studentlitteratur. S. 203-235.

Bakhtin, M. (1981). *Discourse in the Novel*. I: Holquist, M. (red.). *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: Univ. of Texas Press.

Bakhtin, M. (1986). *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: Univ. of Texas Press.

Björck, S. (1953). *Romanens formvärld: studier i prosaberättarens teknik*. Stockholm: Natur och kultur.

Blommaert, J. (2005). *Discourse: A Critical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Byrman, G. (2014). Police Writing Techniques in Reported Interviews. I: De Guzman, M. C. Das, A. M. & Das, D. K. (red.): *The Evolution of Policing: Worldwide Innovations and Insights*. New York: Taylor & Francis Group. S. 247–262.

Byrman, G. & Byrman, Y. (2018). In evidence: Linguistic Transformations of Events in Police Interview Reports. I: *Nordic Journal of Linguistics, Special Issue in Forensic Linguistics*. Cambridge University Press. S. 155–181.
Tillgänglig på Internet: <https://www.cambridge.org/core/journals/nordic-journal-of-linguistics/latest-issue#> [2019-02-27]

Cassirer, P. (2003). *Stil, stilistik & stilanalys*. 3:e (omarb.) uppl. Stockholm: Natur och kultur.

Clevesköld, L., Lundgren, L. & Thunved, A. (2012) *Handläggning inom socialtjänsten*. Stockholm: Norstedts juridik.

Coulthard, M. (2004). Whose Voice Is It? Invented and Concealed Dialogues in Written Records of Verbal Evidence Produced by the Police. I: Cotterill, J. (red.). *Language in the legal process*. Basingstoke: Palgrave. S. 19–34.

Dahl, A. (2015). *I skriftens gränstrakter: interpunktionens funktioner i tre samtida svenska romaner*. Avhandling. Uppsala: Uppsala universitet.
Tillgänglig på internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-241759> [2019-01-25].

Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.

Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Harlow: Longman.

Förundersökningskungörelsen (1947). Tillgänglig på Internet:

<https://lagen.nu/1947:948> [2019-02-27].

Grant, T. (2010). Text Messaging Forensics. Txt4n6: Idiolect Free Authorship Analysis. I: Coulthard, M. & Johnson, A. (red.). *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. New York, N.Y.: Routledge. S. 508–522.

Halliday, M. A. K. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4:e uppl. Abingdon, Oxon: Routledge.

Heffer, C. (2013). Communication and Magic: Authorized Voice, Legal-Linguistic Habitus, and the Recontextualization of 'Beyond Reasonable Doubt'. I: Heffer, C., Rock, F. & Conley, J. M. (red.): *Legal-Lay Communication: Textual Travels in the Law*. New York: Oxford University Press. S. 206–225.

Holt, E. & Johnson, A. (2010). Legal Talk: Socio-pragmatic Aspects of Legal Talk: Police Interviews and Trial Discourse. I: Coulthard, M. & Johnson, A. (red.): *Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. New York: Routledge. S. 21–36.

Johannisson, Ture (1973). *Ett språkligt signalement*. Göteborgs universitet.

Jönsson, Linda (1988). *Polisförhöret som kommunikationssituation*.

Linköping: Linköping University Electronic Press. Tillgänglig på Internet:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-110828> [2019-02-27].

Jönsson, L. & Linell, P. (1991). Story Generations: From Dialogical Interviews to Written Reports in Police Interrogations. I: *Text*, 11. S. 419–440.

Karlsson, O. (red.) (2017). *Svenska skrivregler*. 4:e (omarb.) uppl. Stockholm: Liber.

Linell, P. (1998). Discourse across Boundaries: On Recontextualizations and the Blending of Voices in Professional Discourse. I: *Text*, 18. S. 143–157.

Linell, P. (2009). *Rethinking Language, Mind, and World Dialogically: Interactional and Contextual Theories of Human Sense-making*. Charlotte, NC: Information Age Publ.

Rock, F. (2001). The Genesis of a Witness Statement. I: *International Journal of Speech Language and the Law* 8 (2). S. 44–72.

Rikspolisstyrelsen (2006). *Riktlinjer för skrivande inom Polisen*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen.

Short, M. (2012). Discourse Presentation and Speech (and Writing, but not Thought) summary. I: *Language and Literature*. 21 (1). S. 18–32.

Socialstyrelsen (2006). *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen

Språkrådet (2014). *Myndigheternas skrivregler*. 8:e (omarb.) uppl. Stockholm: Språkrådet. Tillgänglig på Internet: <http://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.41318b851483519095290e/1411629869129/Mynd-skrivreg2014-1.pdf> [2018-04-25].

Ström, P. (2017). *Utredning inleds: språk, genredrag och ansvar i barnavårdsutredningar*. Avhandling. Växjö: Linnéuniversitetet. Tillgänglig på internet: <http://lnu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1137802&dswid=-421> [2018-04-25].

Svartvik, J. (1968). *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*. Göteborgs universitet.

Svenska Akademien (2015). *Svenska Akademiens ordlista*. 14:e (omarb.) uppl. Stockholm: Svenska Akademien

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Tillgänglig på internet: <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> [2016-03-15].

Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Tillgänglig på internet: <https://www.vr.se/analys-och-uppdrag/vi-analyserar-och-utvarderar/alla-publikationer/publikationer/2017-08-29-god-forskningssed.html> [2018-04-25].